

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

INSTITUTIONALIZATION OF CORRUPTION IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

Максіменцева Н.О., д.ю.н., доцент кафедри парламентаризму

*Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Стаття присвячена вивченню процесу інституціоналізації корупції в системі вищої освіти України. Вона аналізує, як корупція стала складовою частиною інституційних структур та практик українських вищих навчальних закладів та як цей процес впливає на функціонування системи вищої освіти загалом. Стаття досліджує фактори, що сприяють інституціоналізації корупції, такі як недостатня прозорість у прийнятті рішень, слабкість контролю за фінансовими потоками, а також культурні та історичні чинники. Автор висвітлює взаємозв'язок між інституціоналізацією корупції та зниженням якості освіти, обмеженням можливостей студентів та порушенням академічної чесності. Додатково, стаття розглядає можливі шляхи подолання інституціоналізованої корупції у вищій освіті, включаючи реформи в управлінні університетами, зміни в законодавстві, сприяння прозорості та підзвітності в освітній сфері. Стаття розкриває важливий аспект боротьби з корупцією в сфері вищої освіти України шляхом розуміння інституціоналізації корупційних практик та надає рекомендації для створення більш чесного та ефективного освітнього середовища в країні. Також мета статті полягає в докладному дослідженні корупції у сфері вищої освіти, включаючи аналіз її сутності, причин і наслідків. Також стаття має на меті обґрунтувати потребу у створенні стратегії та тактики антикорупційних заходів та запропонувати рекомендації щодо запобігання корупції. У дослідженні представлені актуальні матеріали, починаючи від основних теоретичних знань про боротьбу з корупцією, розгляду норм антикорупційного законодавства, і закінчуючи розробкою стратегії та тактики для впливу на суспільне ставлення до корупції в освітніх установах. Також розглядаються заходи для усунення наслідків корупції у сфері освіти.

Ключові слова: корупція, державна політика, боротьба з корупцією, освітній процес, реформування, публічне управління.

The article is devoted to the study of the process of institutionalization of corruption in the Ukrainian higher education system. It analyzes how corruption has become an integral part of the institutional structures and practices of Ukrainian higher education institutions and how this process affects the functioning of the higher education system as a whole. The article explores the factors that contribute to the institutionalization of corruption, such as lack of transparency in decision-making, weak control over financial flows, as well as cultural and historical factors. The author highlights the relationship between the institutionalization of corruption and the decline in the quality of education, the limitation of student opportunities, and the violation of academic integrity. Additionally, the article considers possible ways to overcome institutionalized corruption in higher education, including reforms in university governance, changes in legislation, and promotion of transparency and accountability in the educational sector. The article reveals an important aspect of the fight against corruption in higher education in Ukraine by understanding the institutionalization of corrupt practices and provides recommendations for creating a more honest and effective educational environment in the country. The article also aims to provide a detailed study of corruption in higher education, including an analysis of its nature, causes and consequences. The article also aims to substantiate the need to create a strategy and tactics of anti-corruption measures and offer recommendations for preventing corruption. The study presents relevant materials, ranging from the basic theoretical knowledge of the fight against corruption, review of anti-corruption legislation, and development of strategies and tactics to influence public attitudes towards corruption in educational institutions. Measures to eliminate the consequences of corruption in education are also considered.

Key words: corruption, public policy, anti-corruption, educational process, reform, public administration.

Постановка проблеми. Україна стикається з серйозною проблемою корупції в системі вищої освіти, яка на сьогоднішній день не тільки залишається актуальною, але й набуває інституціональних рис. Проблема інституціоналізації корупції вищої освіти в Україні стала предметом серйозних наукових та суспільних обговорень. Інституціоналізація корупції у вищій освіті в Україні є складним і багатогранним явищем, яке вимагає глибшого аналізу та розуміння. Спільно з цим, інституціоналізація корупції в системі вищої освіти створює загрозу суспільному розвитку та впливає на якість освіти, рівень доступності для різних верств населення та загальний імідж освітньої системи. Потрібно розглянути, як і чому корупція стала складовою частиною інституційної структури вищої освіти в Україні, які інституціональні чинники сприяють її збереженню та поширенню, і які можливі шляхи подолання цього явища через системні зміни в освітньому законодавстві, практиках набору та оцінки студентів, а також зацікавленості різних стейкхолдерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема інституціоналізації корупції в системі вищої освіти в Україні привертає увагу численних дослідників і вчених. О. Баланова, О. Сорока, М. Калініна, С. Федін активно досліджують корупцію в системі вищої освіти в Україні та інші аспекти освітньої політики. Різні міжнародні організації, такі як Transparency International, Європейська комісія, інституції ООН та Світовий банк, також здійснюють дослідження та сприяють боротьбі з корупцією в освіті, включаючи вищу освіту в Україні.

Мета. Стаття має на меті проведення аналізу процесів інституціоналізації корупції в системі вищої освіти в Україні, і визначає необхідність вироблення стратегічних рішень для подолання цього негативного явища в освітній галузі.

Виклад основного матеріалу. Корупція залишається однією з найбільш актуальних проблем сучасності, і в Україні вона все більше витісняє правові та етичні норми, стаючи нормою суспільної поведінки. В Україні всі уряди, політичні партії та громадські діячі декларували своє бажання подолати корупцію. За роки незалежності затверджувалися чотири національні програми боротьби з організованою злочинністю та корупцією, три концепції протидії корупції, Закони України зі спеціальним спрямуванням на запобігання та протидію корупції, нормативно-правові акти антикорупційної спрямованості [2]. Наша країна прагне знайти ефективні способи боротьби з корупцією і активно співпрацює з міжнародними партнерами, приєднуючись до антикорупційних конвенцій та підтримуючи діалог з міжнародною спільнотою. Незважаючи на ці зусилля, рівень корупції в Україні залишається високим. В сфері вищої освіти в Україні існує серйозна проблема корупції, яка є актуальною і важливою для нашого суспільства. Корупція в цій галузі підриває основи справедливості та рівних можливостей, а також підриває довіру до освітньої системи. Неправомірні практики, такі як підкуп викладачів, плагіат або підробка документів, стають перешкодою для інтеграції молоді у суспільство і розви-

тку країни. Для успішного вирішення цієї проблеми необхідно провести систематичний аналіз її причин та механізмів поширення в сфері вищої освіти. Важливо також розуміти сутність корупції в цьому контексті та визначити методи її протидії. Розробка ефективної стратегії та тактики, а також виділення необхідних ресурсів є критично важливими кроками для подолання цієї проблеми та відновлення довіри до вищої освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій підкреслює, що проблема корупції у вищих освітніх установах викликає серйозну загрозу для якості освіти та розвитку суспільства. Протягом існування України як незалежної держави, вчені, які досліджували корупційні злочини, такі як Багрій-Шахматов Л.В., Битяк Ю.П., Василевич В.В., Голосніченко І.П., Дудоров О.О., Джужа О.М., Камлик М.І., Коваленко В.В., Колб О.Г., Кузнецова Н.В., Лукомський В.С., Мельник М.І., Невмержицький Є.В., Редька А.І., Терещук О.В., Хавронюк М.І., Шакун В.І. та інші, вказують на те, що більшість населення відноситься до корупції лояльно, не усвідомлюючи її небезпеку. Це ускладнює успішну боротьбу з цим явищем. Варто підкреслити, що корупція призводить до значних, іноді необоротних збитків для інтересів суспільства, держави і окремих громадян. Проблема корупції у вищих навчальних закладах в Україні залишається актуальною та складною. Останні дослідження та публікації на цю тему розширюють наше розуміння цього явища і надають конкретні рекомендації для його подолання. Вчені, які досліджують корупцію у вищій освіті в Україні, звертають увагу на наступні аспекти:

1. Аналіз причин і факторів корупції: Дослідники вивчають корені та фактори, які сприяють корупції у вищій освіті, включаючи фінансовий тиск на вступ до університетів, відсутність прозорості в приймальних комісіях, недостатню публічну облікованість та інші.

2. Вплив корупції на якість освіти: Дослідження вказують на те, як корупція впливає на якість освіти, зокрема, на рівень знань та навичок студентів, а також на розвиток критичного мислення та інтелектуальну чесність.

3. Стратегії протидії корупції: Науковці розробляють стратегії та програми для запобігання та протидії корупції у вищій освіті, включаючи впровадження електронних систем вступу, підвищення прозорості процесів та зміни законодавства.

4. Соціологічні дослідження: Дослідження також включають аспекти соціологічного аналізу, де вивчають ставлення населення до корупції та спроби зрозуміти, чому багато людей ставляться до цього явища лояльно.

5. Міжнародний досвід та порівняльний аналіз: Дослідники порівнюють досвід із боротьби з корупцією в освітній сфері в різних країнах та аналізують, які практики можна застосувати в Україні.

Багато наукових публікацій пропонують різноманітні визначення корупції. Етимологія самого терміну "корупція" походить від латинського слова "Corruptio" (корупція), і його переклад може бути зрозумілим як "псування та підкуп". Стосовно визначення корупції, це поняття в загальноприйняттю нині розуміють вперше сформульовано в 1979 році на 34-й Сесії Генеральної Асамблеї ООН. Експерти організації встановили, що корупція – це виконання посадовими особами будь-якої діяльності або повної бездіяльності у сфері здійснення їхніх безпосередніх посадових повноважень із порушенням чи без посадових інструкцій за винагороду в будь-якій формі в інтересах того, хто її надає. [3] У Великому тлумачному словнику української мови корупцію визначають як діяльність осіб, які займають посади в державі і, з метою отримання матеріальних вигод, пільг, послуг чи інших переваг, незаконно використовують надані їм повноваження та владу. Корупція також може бути сприйнята як зловживання службовим становищем з метою особистого збагачення. Цей

злочин може включати в себе продажність та підкупність громадських діячів і урядовців.

Боротьба з корупцією у сфері вищої освіти є важливою складовою державної політики в Україні. Корупція у вищих навчальних закладах створює серйозні виклики для якості освіти та суспільного розвитку, і її подолання вимагає комплексного підходу. Державна політика у сфері боротьби з корупцією у вищій освіті в Україні базується на принципах та заходах, спрямованих на запобігання та протидію корупційним проявам у навчальних закладах. Державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки. [8]

Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах:

1. Доступність і рівні можливості: Забезпечення рівних можливостей для отримання вищої освіти для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу, економічного стану, раси, статі, інвалідності або інших особистих характеристик.

2. Якість освіти: Забезпечення вищої якості навчання та дотримання вищими навчальними закладами високих стандартів якості.

3. Фінансування: Забезпечення адекватного фінансування для вищої освіти та розроблення системи стипендій і фінансової підтримки для студентів.

4. Академічна свобода: Забезпечення свободи досліджень, навчання і вибору дисциплін для студентів та викладачів без зовнішнього тиску або цензури.

5. Акредитація і стандарти: Встановлення механізмів акредитації вищих навчальних закладів та визначення стандартів, якими вони повинні дотримуватися.

6. Міжнародна співпраця: Розвиток міжнародних зв'язків та співпраця з іншими країнами у сфері вищої освіти.

7. Інновації і дослідження: Підтримка досліджень та інновацій у вищій освіті для розвитку знань і технологій.

Зазначені принципи боротьби з корупцією в сфері вищої освіти можуть бути успішно реалізовані через законодавство, створення регулюючих органів, програми фінансування і інші інструменти державної політики. Державна політика в галузі вищої освіти спрямована на створення сприятливих умов для освітнього розвитку суспільства та підготовки кваліфікованих фахівців. Варто враховувати, що корупція в сфері вищої освіти приймає різноманітні форми та прояви, спрямовані на недійсне отримання освітніх послуг або статусу. При вивченні проблеми корупції у вищих навчальних закладах можна виділити кілька ключових груп осіб, які виступають як джерела або чинники цієї проблеми. Серед них можна виділити керівників освітньої сфери, викладацький персонал, студентів і їхніх батьків. Між цими суб'єктами виникають так звані "ненормативні відносини" - стосунки, які порушують моральні норми, службові інструкції або законодавчі норми. Серед таких порушень можна виділити хабарництво, вимагання неправомірних платежів, надання пільг або послуг у обмін на підношення, застосування фаворитизму, використання "блату" та інші корупційні дії на різних рівнях функціонування системи вищої освіти. Корупцію у закладах вищої освіти можна поділити на такі умовні дослідовні етапи:

1. Рекрутація: На першому етапі особи, які бажають отримати незаконну вигоду, шукають зв'язки або співпрацівників серед адміністрації, викладачів, або інших впливових осіб у вищому навчальному закладі. Це може включати в себе плату за вступ, зміну оцінок, отримання вигідних позицій тощо.

2. Узгодження: На другому етапі проводяться переговори та узгодження щодо обсягу та умов незаконної угоди між

студентами, батьками, чиновниками або іншими сторонами. Визначається сума грошей або інша вигода, яку необхідно передати або надати, а також терміни і умови цієї угоди.

3. Реалізація: На третьому етапі відбувається фактичне виконання угоди. Це може включати в себе передачу грошей, підкуп викладача або інші дії, спрямовані на отримання незаконних вигод. Наприклад, студент може спробувати підкупити викладача, щоб отримати більш високі оцінки або інші пільги.

Важливо зауважити, що корупція в освітніх закладах є незаконною та морально неприпустимою практикою, і її наслідки можуть бути серйозними для всіх сторін, які втягнуті в цей процес. Корупція у вищій освіті часто виникає внаслідок взаємодії різних учасників в освітньому процесі, коли їхні ролі, інтереси та можливості доповнюють одне одного. Частіше за все, ця проблема обумовлюється низькими заробітними платами викладачів, які змушені шукати додатковий заробіток, щоб забезпечити себе та свої сім'ї. У свою чергу, студенти знаходяться в складній та непередбачуваній системі організації навчального процесу і часто виявляються в ситуації, де необхідно здолати перешкоди, щоб здобути бажану освіту. Наприклад, для забезпечення собі гарантованого успіху на іспитах та переходу на наступний академічний рік студенти можуть використовувати неформальну систему плати. Система оцінювання, яка базується на усних іспитах "віч-на-віч", може бути практично несупроводженою наглядом і регулюванням. Це відкриває можливості для студентів оплатити перескладання іспитів або покращення своїх оцінок, отриманих на письмових іспитах, чи навіть для того, щоб викладачі не звертали увагу на використання підручників чи конспектів під час іспитів. Інший розповсюджений випадок полягає в пропозиціях студентам взяти платні "приватні уроки", які стають обов'язковими для успішного навчання та отримання диплома. Це створює фактичний бар'єр для студентів, які не можуть собі дозволити додаткові витрати. Ще однією формою корупції в вищій освіті є покупка або продаж академічних та наукових публікацій. Ця практика називається "плагіатом" або "паралельною публікацією" і може включати в себе використання чужих наукових робіт без належної атрибуції або навіть оплату за публікацію в журналах з фіктивною рецензією. Це спотворює науковий процес і підриває довіру до результатів досліджень. Крім того, корупція в вищій освіті може включати плату за зміну графіку занять, переведення на спеціальність за вибором або інші послуги, які студенти або їхні сім'ї можуть оплатити, щоб отримати перевагу або полегшити навчання. Українська система освіти виявляється вразливою до різних проявів корупції через кілька характерних ознак:

1. Організація груп. Велика кількість студентів поділяються на курсові групи, кожна з яких має свого старосту. Староста відповідає за взаємодію з куратором курсу і може використовувати це положення для отримання важливої інформації. Однак ця система також створює можливість для підкупу та впливу на старосту.

2. Подарунки від студентських груп. Опитування студентів свідчать, що подарунки від студентських груп, які координує староста, стали формою підкупу викладачів. Це може включати в себе подарунки у формі грошей або інших матеріальних цінностей.

3. Інституціоналізація корупції. В системі вищої освіти в Україні корупція стала дуже структурованою і має стандартизовані процедури обміну послугами. Це включає в себе тарифи за різні види послуг та участь багаторівневих посередників у корупційних операціях.

4. Різні категорії працівників, які надають послуги. Різні категорії працівників в системі вищої освіти можуть

надавати різні спеціалізовані послуги і брати гроші за ці послуги. Це може включати в себе методистів, завідувачів кафедр, деканів і навіть вищих посадових осіб.

5. Повідомлення поза звичайним курсом навчання. Система освіти в Україні дозволяє проводити заняття поза звичайним курсом навчання, що може призводити до фіктивних списків студентів та здобуття грошей за такі "віртуальні" заняття.

6. Можливість привласнення коштів. Вищі посадові особи, такі як ректори і проректори, можуть використовувати своє положення для привласнення державних та позабюджетних коштів.

Усі ці фактори сприяють інституціоналізації корупції в системі вищої освіти в Україні та роблять її вразливою до різних форм неправомірної діяльності. Боротьба з цим явищем вимагає комплексних заходів, що включають в себе антикорупційні реформи та зміни у системі освіти.

Причини виникнення корупційних процесів у вищих навчальних закладах можна пояснити рядом факторів:

1. Низька оплата праці викладачів: Викладачі часто мають низькі заробітні плати та велике навантаження, що викликає спокусу заробляти додатково через академічну корупцію.

2. Недостатність можливостей для самореалізації: Висококваліфіковані фахівці можуть відчувати обмеження в можливостях розвитку в університетському середовищі, що спонукає їх до незаконних дій.

3. Попит студентів на незаконні послуги: Деякі студенти можуть шукати способи отримати високі оцінки чи дипломи без достатньої праці та зусиль, що спонукає викладачів до корупційних дій.

4. Деформація ринкових відносин: Надмірна кількість випускників та низький попит на них на ринку праці можуть знижувати ринкову вартість вищої освіти, спонукаючи студентів та викладачів до корупції.

5. Бездіяльність студентів: Деякі студенти можуть не відвідувати заняття або не намагатися здобути знання, що створює попит на корупційні послуги.

6. Деформація нормативної системи: Незадовільна робота антикорупційних законів та внутрішнього контролю може сприяти безкарності корупційних дій.

7. Деформація ціннісної системи: Знецінення моральних цінностей та низька цінність освіти та знань можуть зменшувати мотивацію до чесного навчання та викладання.

8. Особливості освітнього процесу: Деякі аспекти навчання, такі як державне замовлення та суб'єктивне оцінювання, можуть створювати сприятливий ґрунт для корупційних практик у вищих навчальних закладах.

Висновки. Отже, боротьба з корупцією в сфері вищої освіти є необхідним завданням, яке вимагає комплексного підходу та постійного вдосконалення. Це стосується не лише самого вищого навчання, але й має великий вплив на розвиток суспільства, економіки та культури країни. Держава, університети, студенти та громадські організації мають спільно працювати над створенням чесної та прозорої освітньої системи. Запровадження та зміцнення державної політики, спрямованої на боротьбу з корупцією в вищій освіті, є важливим етапом. Реформи та вдосконалення управління повинні бути націлені на підвищення якості навчання та забезпечення рівних можливостей для всіх. Досягнення цих цілей потребує активної участі всіх зацікавлених сторін, а також розуміння того, що боротьба з корупцією - це довготривалий та постійний процес. Тільки за таких умов вища освіта може стати справжнім інструментом для розвитку суспільства та підготовки кваліфікованої молоді, яка зможе працювати над вирішенням складних завдань сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014р. № 1700-VIII/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради*, 2014, № 49, ст.2056; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n25>
2. Прохоренко О. Я. Корупція по-українськи : монографія / О. Я. Прохоренко. – К. : НАДУ, 2005. – 166 с.
3. Лазаренко С.Ж., Бабенко К.А. Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки; Державне управління: удосконалення та розвиток № 2, 2015р
4. Мельченко В. І. Корупція у вищих навчальних закладах. Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/8.pdf>
5. К.А. Бабенко, Н.Г. Діденко, М.В. Кондрашова, С.Ж. Лазаренко, О.Г. Хрімлі, Н.І. Яковець. Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія. Навчально-методичний посібник, Видання 2-ге, перероблене та доповнене.
6. Ірина Когут, Олена Нікуліна, Олена Сирбу, Тетяна Жерьобкіна, Юлія Назаренко. Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly/>
7. Війна & освіта: як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи – результати дослідження URL: <https://eo.gov.ua/vijna-osvita-iak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennia-vplynuv-na-ukrainski-shkoly-rezultaty-doslidzhennia/2023/03/17/>
8. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014р. № 1556-VIII/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради*, 2014, № 37-38, ст.2004) URL: <https://zakonodavstvo.com/zakon-ukrajiny/stattya-derjavna-politika-sferi-vischoji-106636.html>